
Marko ZAJC*

ČASOPIS SLOVENSKI NAROD IN SLOVENSKO JUGOSLOVANSTVO PRED JUGOSLAVIJO**

Povzetek. Pomen časopisa Slovenski narod (1868–1943) za ustvarjanje slovenskega nacionalizma je nesporen. Slovenski narod je postal prvi trajni politični časopis s slovenskim predznakom, ki je le štiri leta po nastanku (kljub neugodnim političnim razmeram) postal tudi prvi slovenski dnevnik. Avtor obravnava jugoslovanstvo v Slovenskem narodu kot kategorijo prakse v obdobju 1868–1890. Da bi lažje razumeli kompleksnost in ambivalenco kategorije jugoslovanstva v časopisu Slovenski narod, smo preverili štiri oblike: jugoslovanstvo kot samooznačba, vloga Slovencev kot zidu jugoslovanstva, vloga Slovencev kot posredovalcev kulture južnim Slovanom ter razmerje ženske – jugoslovanstvo. Glavni namen je pokazati na dolgotrajno konstrukcijo (jugo)slovanstva kot dela slovenskega nacionalnega diskurza in na pomembno vlogo časopisa Slovenski narod v tem procesu. Jugoslovanstvo in slovanstvo v Slovenskem narodu sta bila v svojem bistvu slovenski nacionalizem, ki se je lahko v tej obliki simbolno prelival preko svojih meja.

Ključni pojmi: Slovenski narod, zgodovina novinarstva, slovensko jugoslovanstvo, 19. stoletje, nacionalizem

Uvod

Pomen časopisa *Slovenski narod* (1868–1943) za ustvarjanje slovenskega nacionalizma je nesporen. Časopis so ustanovili večinoma liberalno usmerjeni slovenski narodnjaki, ki so poskušali v obdobju po uvedbi dualistične ureditve monarhije in po sprejetju decembrske ustave razvijati aktivno slovensko politiko v razmerah habsburškega parlamentarizma. *Slovenski narod* je postal prvi trajni politični časopis s slovenskim predznakom, ki je le štiri leta po nastanku (kljub neugodnim političnim razmeram) postal tudi prvi

* Dr. Marko Zajc, znanstveni sodelavec in docent, Inštitut za novejšo zgodovino in Fakulteta za humanistične vede Univerze na Primorskem, Slovenija.

** Pregledni znanstveni članek.

slovenski dnevnik (Vatovec, 1968: 10). V historiografiji vlada glede pomena *Slovenskega naroda* relativno soglasje. Ne glede na konceptualne razlike zgodovinarji in preučevalci zgodovine medijev na Slovenskem navajajo ustanovitev časopisa kot pomembno prelomnico v zgodovini slovenskega narodnega gibanja v 19. stoletju (Gestrin in Melik, 1966: 170; Vodopivec, 2006: 84; Granda, 2008: 167; Nežmah, 2012: 11). Ni nenavadno, da se je ustanovitev časopisa skupaj s slovenskimi množičnimi manifestacijami (tabori) iz istega obdobja dodobra umestila v slovensko historično narativo. Ustanovitev časopisa je omenjena v vseh šolskih učbenikih, ki obravnavajo to obdobje (npr. Cvirn in Studen, 2009: 78; Granda in Rozman, 1999: 80) in v rubrikah tipa *Na današnji dan* v množičnih medijih (npr.: Senica, 2018).

Obstaja več historiografskih pogledov na prelomno obdobje nacionalne mobilizacije 19. stoletja. Prvi pogled je vezan na zgodovino pisje 20. stoletja, ki je (poleg upoštevanja sočasnih akademskih standardov) poskušalo utemeljiti slovensko historično narativo. Slovence je opredelilo kot govorce slovenskega jezika in utemeljilo slovensko skupnost od zgodnjega srednjega veka dalje kot predstopnjo polno razvitega naroda (Grafenauer in drugi, 1979). Z vidika sodobnega akademskega zgodovino pisja bi lahko tej konceptiji očitali predvsem historični determinizem in anahronizem, pa tudi nacionalno teleologijo. Kljub temu je potrebno pripomniti, da so temeljna dela o slovenski zgodovini 19. stoletja nastala v drugi polovici dvajsetega stoletja in da imajo kljub etnicistični konceptiji veliko akademsko vrednost, tako na ravni empirije kot na ravni interpretacije političnega življenja (Zwitter, 1990). Drugi pogled bi lahko opredelili kot mešani: gre predvsem za zgodovinarje in zgodovinarke starejše in srednje generacije, ki sprejemajo tezo o modernem pojavu nacionalizmov in umeščajo fenomen slovenskega gibanja v širši kontekst, vendar hkrati zagovarjajo uveljavljeno predstavo o »*slovenskem etničnem ozemlju*« pred vzponom nacionalizma, ki ga opredeljujejo z mejami govorcev slovenskega jezika (Vodopivec, 2006: 531; Fisher in drugi, 2005).¹ Za to skupino avtorjev je značilno, da se bolj kot s konceptualnimi vprašanji o nastanku slovenskega naroda, ukvarjajo s političnimi, gospodarskimi in kulturnimi razmerami, v katerih se je slovenski narod izoblikoval.

Tretji pogled na obdobje ustanavljanja *Slovenskega naroda* izhaja iz trdnega prepričanja o moderni in konstruirani naravi nacionalizma. To konceptijo sta v zadnjem času najbolj natančno opredelila zgodovinarja Rok Stergar in Jernej Kosi. Avtorja trdita, da je slovenski narod moderen fenomen, nastal je enako in v istem obdobju kot drugi srednjeevropski narodi.

¹ Po mnenju Jeremija Kinga, enega izmed najbolj znanih kritikov etnicizma v zgodovino pisju habsburške monarhije, so se etnicistični zgodovinarji srednjevzhodne Evrope od osemdesetih let 20. stoletja približali konstruktivizmu in se – po njegovo zgolj navidezno – odpovedali primordializmu (King, 2001: 125).

Pripadnost narodu se je postopoma razširjala med prebivalstvo z agitiranjem nacionalističnih organizacij, množično politizacijo in delovanjem države. Za slovensko zgodovino pisje je najbolj sporna trditev, da slovenska etnična skupnost kot predstopnja naroda ni obstajala. Prav tako niso obstajala etnična jedra sosednjih narodov (Kosi in Stergar, 2016; Kosi, 2018).

Kdaj vstopi v to zgodbo jugoslovanstvo? Slovenski² narodnjaki, ki so zagnali projekt *Slovenski narod*, so bili zavzeti zagovorniki slovanskega in južnoslovenskega povezovanja. Preučevalci razvoja narodnih gibanj v habsburški monarhiji v zadnjih letih opozarjajo na anahronistično branje tekstov. Raziskovalec panslavizma 19. stoletja Aleksander Maxwell poudarja, da zgodovinarji pogosto retroaktivno vsiljujejo sodobne nacionalne kategorije historičnim akterjem 19. stoletja. Maxwell je analiziral historiografsko recepcijo treh vseslovenskih piscev 19. stoletja (Jána Kollárja, Ludovíta Štúra in Ljudevita Gaja). Čeprav so omenjeni akterji obravnavali Slovane kot en narod in slovanske jezike kot narečja, so zgodovinarji praviloma interpretirali in povzemali njihova stališča v skladu s sodobnimi nacionalnimi kategorijami.³ Maxwell predlaga, naj raziskovalci jemljejo historične akterje resno, panslavizem bi morali po njegovem obravnavati kot neuspešno nacionalistično agitacijo (Maxwell, 2018).

Maxwellovi pomisleki so relevantni tudi za raziskovanje (slovenskega) jugoslovanstva in slovanstva. Podobne reinterpretacije kategorij so značilne tudi za slovensko zgodovino pisje. V izdaji Slovenskega biografskega leksikona iz leta 1932 je Avgust Pirjevec v geslu o slovenskem kartografu Petru Kozlerju zapisal, da je »poudarjal slov. značaj Istre ...« (Pirjevec, 1932: 543). Kozler je uporabljal pridevnik slovanski in ne slovenski, na primer »tukajšni Slavjani«, Istra kot »čisto slavjanska dežela« (Slovenija, 1848: 70). Zgodovinar Stane Granda, ki je napisal geslo o Petru Kozlerju za Enciklopedijo Slovenije, pa je Pirjevčevo pripombo povzel nekoliko drugače: »Poudarjal je slovenskost Istre ...« (Granda, 1991: 354). Načela, da je potrebno nesupešne/alternativne nacionalistične koncepcije resno upoštevati, se je držal že omenjeni zgodovinar Rok Stergar v članku o Ilirizmu iz leta 2017. Ilirizem prvih desetletij 19. stoletja obravnava kot opcijo, ki je imela določen potencial za uredničev, predvsem pa ni izginila s koncem »klasičnega« ilirizma, ampak se

² Izraze *Slovensci/-nke* in *slovenski* v članku uporabljam kot kategorijo historične prakse. Uporabljam jih, ko razpravljam o slovenskih nacionalistih (nosilcih slovenskega nacionalnega pogleda na svet oz. slovenskega nacionalnega mišljenja), ki so sami uporabljali iste izraze za kolektivno samoidentifikacijo. Nova opredelitev izrazov *slovenski jezik* in *Slovenec* je temeljila na izvorni klasifikaciji slovanskih ljudstev, ki jo je skonstruiral Jernej Kopitar (1780–1844) na osnovi poprejšnjih zgodovino pisnih dognanj Antona Tomaža Linhartarja. Pred tem se je izraz uporabljal na dva načina: kot označevalec za Slovane in kot termin za krajevno omejeno opredeljevanje slovanskega prebivalstva in jezika na Štajerskem oziroma Koroškem (Kosi in Stergar, 2016).

³ Nacionalna zgodovino pisja slovanskih narodov, trdi Maxwell, neupravičeno pripisujejo panslavističnim piscem ožjo, nacionalno agendo (Maxwell, 2018).

je pod različno znamko pojavljala do konca monarhije in še dlje (Stergar, 2016: 116). Ilirizem ni odklon nacionalne misli ali stranpot, pač pa preprosto neuspešna nacionalna misel.

Jugoslovanstvo kot kategorija prakse in kategorija analize

Je jugoslovanstvo naša analitična kategorija ali kategorija prakse (Brubaker, 2004: 33)? Gre za koncept, ki ga opredeli zgodovinarica ali zgodovinar, ali gre za pojem, ki ga uporabljajo akterji obravnavanega časa? V preteklih člankih o slovenskem jugoslovanstvu sem postavil več tez: (1) slovenstvo, jugoslovanstvo in (vse)slovanstvo niso bile izključujoče se kategorije, ampak so se dopolnjevale po načelu koncentričnih krogov. Včasih se postavljajo v isto kategorijo Slovenci in Nemci, spet drugič Jugoslovani in Nemci, večkrat tudi Slovani in Nemci. Slovenci dobijo občasn status neka-kšnega »podnaroda«, ki bi vendarle ohranil nekatere posebnosti. Večina ideologov slovenskega nacionalizma si ni predstavljala slovenstva brez jugoslovanskega zaledja. Slovenski voditelji 19. stoletja niso imeli jasnih predstav, kako naj se konča slovenska nacionalna integracija: v smislu Slovencev kot samostojnega naroda, v jugoslovanskem ali v vseslovanskem smislu (Zajc, 2008: 113). (2) Slovanstvo je najprej obstajalo kot koncept »drugih«, ki so ga sprejeli »preporoditelji« slovanskih narodov z odprtimi rokami in ga preoblikovali sebi v prid. Voditelji posameznih slovanskih gibanj so – pogosto nehote – vzpostavili ideološke temelje bodočih nacionalizmov kot kombinacijo zavesti o slovanstvu in zavesti o »lokalnih« posebnostih, ki so jih dojeli kot slovanske (jezik, običaji, zgodovina, državna tradicija itd.) (Zajc, 2009: 41). (3) Jugoslovanstvo na splošno lahko opredelimo kot skuppek idej (ideologij), ki zagovarjajo zaželeno ali obstoječo skupnost južnih Slovanov – tako v kulturnem kot v političnem smislu, pri čemer ni nujno, da ideje obsegajo skupnost vseh južnih Slovanov. Je pa jugoslovanstvo nujno vedno več od povezovanj med posameznimi narodi oz. narodnimi gibanji. Pri jugoslovanstvu gre vedno za neko obliko »nove« kvalitete, ki je v izhodišču nujno več kot le seštevek posameznih narodov/gibanj. Predstavniki različnih nacionalnih kultur/tradicij so razumeli jugoslovanstvo različno, variacije jugoslovanstva so obstajale znotraj nacionalnih kultur/tradicij z lastnimi tradicijami in protagonisti. Jugoslovanstvo ni bilo vsiljeno »od zunaj«, bilo je »sestavni del«, oziroma »notranja smer« posamezne nacionalnega gibanja. Jugoslovanstvo lahko razumemo tudi kot kot poizkus postavljanja meja med jugoslovanskimi gibanji, oziroma kot poizkus izogibanja postavljanja meja. Izpostavljena je perspektiva dolgega trajanja, pomen različnih kontekstov in zavračanje ideoloških trajnosti južnoslovanskih nacionalizmov (Zajc, 2015: 48).

Kljub analizi jugoslovanstva kot prakse sem poskušal v teh delih pojem

opredeliti tudi kot analitično kategorijo. Se da v zgodovinopisju resnično ločiti analitično kategorijo od kategorije prakse? Lahko sledimo dolgotrajnim političnim in družbenim fenomenom samo na način, da jih obravnavamo kot praktične kategorije, ki se spreminjajo s časom, ne da bi poskušali opredeliti fenomene »od zunaj«? Brubaker opozarja, da raba nekega pojma kot kategorije prakse ne izključi morebitne rabe pojma kot analitične kategorije, pomembno je, kako uporabljamo pojem kot orodje v analizi (Brubaker, 2004: 32).

Zgodovinski kontekst

V prispevku bom poskušal obravnavati jugoslovanstvo kot kategorijo prakse v slovenskem nacionalističnem časopisu *Slovenski narod*, in sicer od ustanovitve časopisa 1868 pa do konca osemdesetih let 19. stoletja. Zakaj takšna zamejitev? Poleg tehnično-metodoloških razlogov gre za obdobje, v katerem sta se *Slovenski narod* (kot časopis) in slovenski narod (kot kategorija nacionalistične prakse in politična skupnost) uveljavila kot dejstvo dolgega trajanja. V smislu mednarodne politike je čas ustanovitve pretresalo vprašanje združitve Nemčije pod pruskim vodstvom in zaključevanje združitve Italije. Časopis je bil ustanovljen v obdobju med prusko-avstrijsko vojno in italijansko-avstrijsko vojno leta 1866 in francosko-prusko vojno 1870/71, ki je zakoličila zmagoslavno združevanje Nemčije.

Na trenutke je kazalo, da bo sila združevanja narodov razbila leta 1867 konsolidirano dvojno habsburško monarhijo (Melik, 2002: 303). V kontekstu parlamentarizma avstrijskega dela je *Slovenski narod* v prvih številkah napadal oportunitizem slovenskih državni poslancev, ko so glasovali za dualistično adreso in tako izdali svoje ideale. Na področju nacionalne agitacije je mladoslovenska generacija okoli *Slovenskega naroda* po češkem zgledu začela z uspešnim organiziranjem množičnih manifestacij – taborov (1868–70), na katerih so kot bistveno točko poudarjali zahtevo po Zedinjeni Sloveniji. Na nekaterih taborih je prišla do izraza tudi težnja po jugoslovanškem povezovanju (Melik, 2002: 365).

Po združitvi Nemčije je mednarodni kontekst prenehal ogrozati obstoj Avstro-Ogrske, postopoma se je utrdil tudi dualistični sistem. Leta 1873 so bile izvedene prve neposredne državnozborske volitve v avstrijskem delu države, končala se je češka abstinenčna politika. Slovensko gibanje je moralo živeti v razmerah Slovanom neprijazne nemške liberalne vlade kneza Adolfa Auersperga (1871–79) (Cvirn, 2015: 130). V slovenski politiki ja za prvo polovico sedemdesetih let značilen razkol med liberalnimi mladoin konservativnimi staroslovenci (1873–75). Upor v Hercegovini leta 1875 in začetek velike vzhodne krize (1875–78) sta ponovno postavila vprašanje južnoslovanškega povezovanja v ospredje. Če so dopisniki v prvem letu

obstoja časopisa (1868) previdno razmišljali, kako uresničiti južnoslovan-sko povezovanje v primeru razpada monarhije, so v letih 1876–78 sanjali o jugoslovanskem združevanju v okviru na Balkan razširjene habsburške monarhije (Melik, 2002: 490). Za politično vzdušje sedemdesetih let ni brez pomena zlom dunajske borze leta 1873, čeprav ni globlje in radikalneje posegel v gospodarsko-razvojne težnje. Kljub temu je oslabil moč nemškega liberalizma, obenem pa je odprl prosto pot konservativni politiki, antisemitizmu, pa tudi delavskemu gibanju (Vodopivec, 1999: 26). Konec desetletja je zaradi nasprotovanja okupacije Bosne in Hercegovine cesar odslovil nemško liberalno vlado, priložnost pa je (že drugič) dobil grof Eduard von Taaffe s koalicijo nemških konservativcev in (raznolikih) slovanskih strank. Železni obroč Taaffejeve vlade, pri katerem so sodelovali tudi slovenski poslanci, je potisnil nemški liberalni tabor v dolgotrajno opozicijo in počasen razkroj (Cvirn, 2015: 135). Sodelovanje z vlado je slovenskemu gibanju prineslo nekaj koncesij (v starejši historični narativi je slovenska politika osemdesetih označena kot drobtiničarska), hkrati pa je podpiranje vlade sililo slovenske politične struje v medsebojno sodelovanje (slogaštvo). Prva žrtev slovenske vladi prijazne politike je bila ideja Zedinjene Slovenije, ki je slovenska politika ni več zahtevala (Vodopivec, 2006: 107), čeprav kot ideal v prihodnosti ni izginila iz slovenske javnosti – še zlasti pogosto jo je ome-njal *Slovenski narod*.

»Mi, Jugoslovani«, Slovenci kot Jugoslovani

Etnonim Jugoslovan/jugoslovanski v časopisu *Slovenski narod* ni pome-nil samo političnega koncepta oz. programa in zaželenega političnega/kulturnega povezovanja/združevanja zamišljenih jugoslovanskih naro-dov, ampak so ga pisci uporabljali tudi v avtodeskriptivnem smislu, torej v prvi osebi množine (*»mi, Jugoslovani«*). Jugoslovani niso bili nekaj, kar bo šele nastalo v prihodnosti, ampak so bili, čeprav nepopolni in razcepljeni, že davno *»tukaj«*. Oznako Jugoslovani so sodelavci časopisa uporabljali na dva načina: za opredeljevanje Slovencev brez referenc na ostale južne Slovane (redkeje) in za opredeljevanje Slovencev v kontekstu južnoslovan-skega povezovanja. Sintagma *»mi Jugoslovani«* je (podobno kot sinagma *»mi Slovani«*) omogočala identifikacijo slovenskih nacionalistov s širšim prostorom in širšim kolektivom. Nacionalne identitete so opredeljevali po načelu koncentričnih krogov (najprej Slovenci, potem Jugoslovani, potem Slovani), pri čemer statusi kategorij niso bili statični – spreminjali so se glede na namen avtorja, pa tudi glede na politični trenutek. *»Vsak narod čuva svojo narodnost,«* je ugotavljal uvodničar marca 1880, *»a mi, Jugoslovani?«* Pisec je izražal zadovoljstvo nad dejstvom, da *»pri nas pravi uže celo prostak z navdušenjem: 'Slovenec sem, živio Slovenec!' Nego se je uže precej tudi*

udomačila beseda *Jugoslovanski*.« Nekaj stavkov kasneje je pisec polagal na srce slovenski inteligenci, naj preprostu ljudstvu razloži, »da smo Slovani, imamo jedno ter isto majko« (Slovenski narod, 1880a: 1).

Kljub temu je bilo jugoslovanstvo na straneh *Slovenskega naroda* lahko tudi kontroverzna tema – praviloma takrat, ko so se ustvarjalci slovenskega jugoslovanstva soočili z drugačnimi koncepti južnoslovanskega povezovanja. Slovenske liberalne mnenjske voditelje je razburjalo izpuščanje Slovencev v kontekstu zблиževanja na slovanskem jugu (Priatelj, 1958: 214). Prvi hladni tuš je skupinica okoli *Slovenskega naroda* doživela v letih 1870–71, ko je zaradi pruskih zmag nad Francozi završalo med nacionalisti habsburških narodov. Kaj zdaj? Bo nova Nemčija razbila staro monarhijo? Slovenski narodnjaki so se pričeli povezovati s hrvaškimi voditelji in srbskimi politiki iz Ogrske. Na sestanku v Sisku so hrvaški politiki predlagali program združitve bodoče zedinjene Slovenije s Hrvaško in priključitev Slovenije ogrskemu delu monarhije (Zwitter, 1962: 338). Na jugoslovanskem kongresu v Ljubljani decembra 1870⁴ – sestanka so se udeležili tudi slovenski konservativci – do konkretnih dogovorov ni prišlo, veliko prahu pa je kljub temu dvignila skupna načelna izjava udeležencev kongresa. Ti so poudarili enotnost južnih Slovanov v monarhiji in se nejasno zavezali, da bodo delovali za južnoslovansko povezovanje. Jugoslovansko solidarnost je v uvodnikih *Slovenskega naroda* aktivistično zagovarjal sourednik Josip Jurčič. Z zadovoljstvom je ugotavljal, da hrvaški narodnjaki razmišljajo o priključitvi slovenskih dežel razširjeni Hrvaški (in Ogrski), če bi avstrijski del monarhije pripadel Prusiji. Madžarskega pritiska se Jurčič ni bal, poudaril je, da so Slovenci »brez pomisleka pripravljeni vdati se tistemu, ki nas zedini, na jugoslovanstvo nasloni in ponemčevanja reši.« Če je kaj bolelo Jurčiča, je bila to hrvaška ignoranca. Hrvaški časopisi se po Jurčičevem mnenju premalo brigajo »za nas, našo politiko, našo tugo in naš napredek« (Jurčič, 1982: 380).

Podobno kot hrvaška, je Jurčiča bolela srbska ignoranca. Najvplivnejši srbski politik v monarhiji Svetozar Miletić je v svojem časopisu *Zastava* razglabljal o geopolitičnem položaju južnoslovanskih narodov. Ugotovil je, da si Srbi in Hrvati ne morejo veliko obetati od habsburške monarhije, četudi bi se ta preuredila po federalističnem načelu. Drugače je s Slovenci, ki se morajo

⁴ V socialistični in federativni Jugoslaviji ni bilo vseeno, kako interpretirati prvi poizkus konkretnega jugoslovanskega političnega povezovanja v 19. stoletju (glej Milutinović, 1956/57; Kermavner, 1962, 1963, 1965; Zwitter 1962, 1964; Korunić, 1986). Polemika med Franom Zwitterom in Dušanom Kermavnerjem o tem vprašanju je trajala več let. Za Zwittera so bili legitimistična baza monarhije birokracija, vojska, cerkev in armada. Avstrija naj bi bila predvsem realnost, ki so se ji slovenski politiki prilagajali. Kermavner je legitimizem pripisal tudi tedanji slovenski politiki, ki jo je imel za drobtničarsko in oportunistično. Kermavner je pri presojanju radikalstva in protiaustrijskega kot kriterij uporabljal zgolj dejansko politiko, Zwitter pa so zanimali predvsem trendi dolgega trajanja (Stergar, 2008: 52).

truditi za boljši položaj v Avstriji. Vprašanje jugoslovanskega zedinjenja se po njegovem mnenju ne bi smelo vezati na preurejanje monarhije. Jurčiču je bilo jasno, da srbski voditelj s tem izloča Slovence iz programov združevanja na slovanskem jugu in jih na milost in nemilost prepušča Nemcem. »*Tužno in žalostno je za Slovence,»* je potožil Jurčič, »*ki se je vselej za Jugoslovana štel, ki je vselej vsak napredek v Jugoslovanstvu z vročo simpatijo pozdravljal kot svoj napredek, /.../ tužno je zanj to čitati*« (Jurčič, 1982: 390).

Slovinci kot »predstraža Jugoslovanstva« (mit antemurale)

V isti polemiki z vojvodinskimi Srbi se je Josip Jurčič spraševal, ali ostali Južni Slovani res ne potrebujejo Slovencev. So ti zgolj pasivni objekt v geopolitični igri ali so tudi koristni akterji? »*Preverjeni smo, da smo v zapadnem svetu prvi stražniki Jugoslovanstva,»* je bil odločen Jurčič. Še več, slovenske koristi so nujno tudi koristi jugoslovanstva (Jurčič, 1982: 390). Slovinci so »*proti germanizaciji, bodoči največji sovražnici Slovenstva, Hrvatom prva straža, Jadranskemu morju in Dalmatincem zadnja slovanska straža – ni ravnodušno za Jugoslovane, da sami v boju ostanemo in narodno poginemo*« (Jurčič, 1982: 392).

Da uporaba mita o predstraži slovanskega juga ni bila samo muha enodnevnic, dokazuje pogosta uporaba ideje po obdobju 1870–71. Ko so pri časopisu maja 1872 komentirali volilno dogajanje na Hrvaškem, niso pozabili dodati, da

večina hrvatskega naroda prizna, da smo Slovinci za ves jugoiztok »antemurale« proti poplavi germanskega življa, da bi bilo gorje tudi za Hrvatsko, ako bi Nемец slovenske planine pregazil in na soteskem mostu s pikelhavbo (nemška čelada s konico, op. M. Z.) stražil. (Slovenski narod, 1872: 1)

Jeseni 1878, ko je potekala težavna habsburška zasedba Bosne in Hercegovine, je dopisnik *Slovenskega naroda* Karel Slanc vzneseno ugotavljal:

Če nas Slovence – vzemimo – ponemčijo, bodoči srečnejši Jugoslovani naj sprevidijo, da smo kot prednje straže velik obelisk v zgodovini Jugoslovanov zaslužili.

Ker je imel Slanc poleg političnega tudi nekaj občutka za socialna vprašanja (kasneje se je približal socializmu), je vprašanje neugodne socialne strukture pri Slovencih spretno povezal z vlogo Slovencev kot zidu pred nemštvom:

Brez srednjega pošteno domačinskega stanu nijsmo cel organizem; brez njega nijsmo močne prednje straže proti Germanstvu in Lahonstvu.
(Slovenski narod, 1878a: 1)

Nekateri dopisniki – še zlasti iz Trsta in Primorske – so v ospredje postavljali nevarnost Italijanov. Slovenci, združeni v eno kronovino, »*bodemo mi Avstriji najboljši 'antemurale' proti poželjivej Italiji*« (Slovenski narod, 1878b: 3).

Slovenske predstave o straži proti severovzhodu niso bile v nasprotju s hrvaškimi (in srbskimi) predstavami o straži proti jugovzhodu. Ko je poleti 1875 v Hercegovini izbruhnila vstaja proti osmanski oblasti, je vladalo v *Slovenskem narodu* vzneseno protiturško vzdušje (Melik, 2002: 516). Razviti Nemci ne priznajo, je potožil uvodničar *Slovenskega naroda* avgusta 1875, da so bili Južni Slovani »*na stoletja trdno obzidje proti navalom divjih azijskih čoporov, da so se mogli mirno razvijati in popeti do one višine, s katero sedaj zaničljivo na nas gledajo*« (Slovenski narod, 1875a: 1). V letu 1877 je *Slovenski narod* ponatisnil prispevek iz tržaške Edinosti o nujnosti priključitve Bosne in Hercegovine Avstriji:

Bosna in Hercegovina ste potrebni Avstriji tako, kakor posipajočemu hribu obzidja; te deželi ste preimennitni za obstanek Dalmacije, ker ste vir trgovine, one bi jako okrepile državo in zagotavljale mir. (Slovenski narod, 1877a: 3)

Ne samo južni Slovani, ves slovanski svet je ubranil Evropo pred divjimi azijski: »*Da ne bi bil prišel Janez Sobieski, denes bi stali v vseh lepih mestih naše države visoki minareti, iz katerih bi bliskal polumesec barbarstva.*« (Slovenski narod, 1877b: 2).

Podoba Slovencev kot stražarjev jugoslovanstva je še zlasti zanimiva, če jo primerjamo z mitom »*Antemurale Christianitatis*« v jugovzhodni Evropi. Hrvaški politolog Ivo Žanić je podrobno analiziral genezo mita o zidu krščanstva (in katolištva) v kontekstu hrvaške zgodovine: od boja proti Osmanski državi v 16. stoletju, preko ustaških idej o »zidu pred komunizmom«, pa vse do uporabe koncepta v zadnji vojni v Bosni in Hercegovini. Žanić poudarja, da je mit zidu del kompleksne mitske podobe Hrvaške v trikotniku križišče – zid – most. Glavna lastnost hrvaške mitske samopodobe je dinamika med podobo Hrvaške kot zidu krščanstva in podobo Hrvaške kot mostu med vzhodom in zahodom (Žanić, 2005: 36). Ti dve podobi nista bili nujno v nasprotju, lahko se ju je interpretiralo v različnih političnih kontekstih. V obdobju, ki ga obravnavamo (1868–90), se je vzporedno z mitom o zidu v hrvaški javnosti pojavil tudi mit o Hrvaški kot mostu, ki so ga iznašli hrvaški jugoslovansko usmerjeni narodnjaki pod vodstvom djakovskega škofa

Josipa Juraja Strossmayerja in zgodovinarja Franje Račkega (Gross, 2004: 499; Brooks Tomljanovich, 2001: 278). Mit se je naslanjal na delovanje misionarjev Cirila in Metoda v osmem stoletju. »Slovanska svetnika« sta zasnovala starocerkveno slovanščino, ki je postala osnova tako za jezik srbske pravoslavne cerkve kot tudi za jezik katoliških glagoljašev v Istri in Kvarnerju. Po Strossmayerjevi viziji je to zgodovinsko dejstvo predstavljalo most za premoščanje vrzeli med Hrvati in Srbi ter tudi most za združitev Vzhodne in Zahodne cerkve (Žanič, 2005: 49). Slovenski liberalni narodnjaki so bili navdušeni občudovalci Strossmayerja in njegovih sodelavcev. Najbolj zanimiva pri slovenski različici mita antemurale je nasprotna usmerjenost: nevarnost prihaja iz severovzhoda, jedro, ki ga čuva »Slovenija«, pa je na jugovzhodu.

Slovenci kot nosilci kulture na slovanski jug

Podobno kot v hrvaški javnosti se je tudi v *Slovenskem narodu* prepletala podoba Slovencev kot zidu/straže jugoslovanstva s podobo Slovencev kot mostu med vzhodom in zahodom. Metaforo mostu so v *Slovenskem narodu* obravnavali glede odgovor na vprašanje: »Most za koga?« Slovenski narodnjaki so se najbolj bal, da bi slovensko ozemlje postalo most za prodor nemške kulture na jugovzhod (»*Drang nach Osten*«). Po drugi strani so s ponosom prevzemali nase vlogo mostu zahodne civilizacije na Balkan. Metafora mostu je bila povezana z idejo prenosa zahodne kulture iz centra v periferijo. Načelo »prenašanja kulture« oz. »*kulturträgerstva*« je bilo analogno kolonialističnemu načelu »*civilizacijske misije*« (Osterhammel, 1977: 115). V nemški ideologiji se je načelo prenašanja kulture najprej uporabljalo na primeru Slovanov na vzhodu in jugovzhodu (Vick, 2011: 15; Kopp, 2011: 35), šele potem je sledilo razširjanje civilizacije v kolonije zunaj Evrope. Nemško cesarstvo je prvo kolonijo pridobilo šele leta 1884 (današnja Namibija).

V obravnavanem obdobju je bila v monarhiji najbolj glasna nemška liberalna različica prenašanja kulture, ki je liberalno in zahodno kulturo povezovala s prevlado nemškega elementa. Ustvarjalci *Slovenskega naroda* so ostro nastopali proti takšnim idejam. Že v prvem letu izhajanja časopisa lahko najdemo obsežen podlistek z naslovom *Nemška kultura in mi*. Slovani so po nemškem prepričanju vse, kar vedo in znajo, »iz izvirka nemške kulture zajeli« in »da ima tedaj nemška kultura humanitarni poklic, nam to milostljivo podeliti, česar nam slovanstvo dati ne more. Njih slabo skriti namen v tem poklicu je, da nas hočejo ponemčiti,« je bil jasen pisec.

Čeprav je po eni strani ugotavljal, da je »*kultura na celem svetu v svojem bitju ena ter ista*,« po drugi ni zanikal pomena prenašanja civilizacije (Slovenski narod, 1868a: 2).

Dokazoval je slabost in nemoč nemške kulture, ki naj bi se že zdavnaj izpela, in prerokoval svetlo prihodnost dveh akterjev globalnega civiliziranja:

»svobodne države severnoamerikanske in slovanska Rusija sta kulturo na pleča vzela, da jo raznašata sebi v slavo in človeštvu v prid po pokrajinah, ki so do zdaj v temi nekulturstva ležale.« (Slovenski narod, 1868b: 3)

Samo načelo omikanja nekulturnih delov sveta za liberalne narodnjake *Slovenskega naroda* ni bilo sporno. Pomembno je bilo, kdo bo prevzel vlogo svetovnega civilizatorja.

Če je bilo prenašanje kulture v globalnem kontekstu zaupano mogočni Rusiji, pa so imeli to vlogo v jugovzhodni Evropi tudi Slovenci. Neposredno pred Berlinskim kongresom, ko je postala aktualna avstrijska zasedba Bosne in Hercegovine, je že omenjeni Karel Slanc opredelil Slovence kot kvas ali ferment jugoslovanstva. Kot »mejaši *zapadne kulture*« bodo Slovenci skupaj s Hrvati, Dalmatinci in Srbi posredovali zahodno kulturo na slovanski Jug. Ne samo v danem zgodovinskem trenutku, tudi v prihodnosti bodo Jugoslovani posredniki med vzhodno in zahodno kulturo (Zajc in Polajnar, 2012: 61). »*Slovenci smo talentirano ljudstvo*,« je razglabljal Slanc oktobra 1878,

in nemška omika nema boljšega njenega kulturonosca v Evropi, nego v nas Slovincih. Kar imata nemška in italijanska omika dobrega, sprejeli bomo mi Slovenci prvi, in ker smo mi, znajoči jezik družih Jugoslovanov, s Hrvati vred najbolj sposobni te kulturne elemente spraviti v življenje družih Jugoslovanov. (Slovenski narod, 1878a: 1)

Da se je slovensko prenašanje kulture veliko omenjalo ravno v času pred avstrijsko zasedbo Bosne in Hercegovine ter po njej ni nenavadno, če upoštevamo tedanji politični trenutek. Slovenska ideja kulturnega prenosa se je lahko pokrila z dinastičnimi predstavami o civilizacijski misiji Habsburžanov na jugovzhodu. Poleg tega je nemška liberalna vlada razpadala ravno zaradi vprašanja okupacije in politična tehtnica v monarhiji se je počasi, a zanesljivo obračala na slovansko stran (Cvirn, 2015: 134). Zasedba turške pokrajine je bila velik vojaški in logistično-administrativni zalogaj. Vojaška operacija ni bila »*Spaziergang mit einer Musikkapelle*«, kot so mnogi pričakovali, ampak je terjala veliko žrtev. Okupacijska vojska (med njimi veliko mobiliziranih Slovencev) se je morala soočiti z oboroženim odporom lokalnih milic in ostankov turške vojske (Stergar, 2004: 140). Slovensko časopisje (tudi *Slovenski narod*) si je v tem času privoščilo silovite protiturške izbruhe. Eden izmed dopisnikov *Slovenskega naroda* je pripomnil, da so »*kranjski Janezi*« pogumni in veseli vojaki. Kot znak dobrega humorja slovenskih vojakov je navedel naslednji dogodek: »*Morali smo n.pr. čez potok, v katerem je ležal ubit Turek, naši ljudje so ga porabili za most, vsak mu je stopil na zadnjo*

oplat» (Stergar, 2004: 137). *Slovenski narod* je z navdušenjem ugotavljal, da bo krona potrebovala svoje južne Slované po okupaciji še bolj kot doslej. Za sprejemanje okupacije so govorili tudi praktični razlogi. *Slovenski narod* je izražal upanje za možnost zaposlitve slovenskih uradnikov, učiteljev, obrtnikov in na gospodarske koristi, ki bi jih imeli Slovenci od okupacije (Melik, 2002: 516).

Avstrijski filolog in komparativist Clemens Ruthner meni, da lahko avstro-ogrsko okupacijo Bosne in Hercegovine obravnavamo kot »nadomestni« kolonializem, pri čemer navaja več prvin: (1) nejasni pravni status novih pokrajin, nereprezentiranost v parlamentu; (2) participacijo prejšnje elite pri vladanju, kar je preprečevalo reforme; (3) vsemogočno administracija v rokah prišlekov, diskriminacijo določenih skupin prebivalstva; (4) paternalistično identitetno politiko, ustvarjanje bošnjaške identitete od zgoraj navzdol; (5) odtujitev »*drugega*« – vzdrževanje orientalističnih diskurzov, prebivalci Bosne in Hercegovine so obravnavani kot drugorazredni državljani; (6) ekonomsko izkoriščanje, pokrajina je sama vzdrževala administracijo, medtem ko je bil blokiran njen lastni ekonomski razvoj; (7) vojaško izkoriščanje prebivalstva (Ruthner, 2014: 170). Ruthnerjev sistemsko-primerjalni pristop k vprašanju habsburškega kolonializma na Balkanu meče zanimivo luč na podpiranje okupacije od ustvarjalcev *Slovenskega naroda*. Nekatere prvine kolonializma (npr. prenašanje zahodne kulture, ekonomsko izkoriščanje in udeležba pri administraciji) so slovenski nacionalisti z navdušenjem podpirali, spet druge (npr. podpiranje muslimanskih elit, blokiranje bosanskega ekonomskega razvoja, ustvarjanje »*umetne*« skupne bošnjaške identitete) pa so ostro napadali (Melik, 2002: 516).

Jugoslovanke

Razmerje jugoslovanstva in žensk v *Slovenskem narodu* se nanaša na razmerje žensk ter njihovega družbenega in političnega delovanja. Še zlasti v prvih letih je časopis ustvarjala majhna skupina mladih, še neuveljavljenih moških liberalno-nacionalističnih aktivistov. Vstopanje žensk v javno življenje ni bila glavna tema časopisa, kljub temu se enemu izmed največjih vprašanj dobe ustvarjalci *Slovenskega naroda* niso mogli izogniti. Njihov odnos do ženskega vprašanja je določalo dejstvo, da so ženske v tem času že vstopale v javnost mimo uveljavljenih predstav o ženski kot gospodinjini in materi. V tem smislu so bili ustvarjalci časopisa realisti. »*Čemu je sedaj toliko žensk po telegrafskih in poštnih uradih, po tiskarnah, učiteljic,*« so se spraševali komentatorji *Slovenskega naroda* septembra 1880: »*Vzroka tej prikazni nam je iskati v sedanjih društvenih razmerah.*« Kljub »realizmu« so pisci verjeli v tradicionalno razmerje med spoloma. Dekleta, ki zaradi boljšega stanu in izobraženosti ne morejo opravljati težkega dela in nimajo dote za

poroko, gredo za pripravnice na pošto ali kakšen drug urad. Seveda bi rajši opravljale vlogo »ljubeče soproge«, a kaj, ko to ni mogoče. Bolje, da si same služijo kruh, »nego da bi zapale pregrehi in tužno pogibale dušno in telesno« (Slovenski narod, 1880b: 2).

Podobno delno pripuščanje žensk v javno življenje je za *Slovenski narod* značilno vse do konca avstrijske dobe, čeprav so se od devetdesetih let 19. stoletja v časopisu oglašale tudi ženske aktivistke. Število zaposlenih žensk je v slovenskih deželah po letu 1870 naglo naraščalo, še zlasti učiteljic, kljub temu je bilo njihov vstopanje v javnost dolgotrajno (Vodopivec, 1994: 40).

Slovenska historiografija o 19. stoletju še ni podrobno obravnavala odnosa med vstopanjem žensk v javno življenje in jugoslovanstvom. Katja Mihurko Poniž je analizirala presečišča med ženskim gibanjem in slovenskim nacionalizmom. Slovensko narodno gibanje 19. stoletja je bilo za Slovenke spodbudno, ker jim je omogočilo vstop v javnost, ugotavlja avtorica. Kljub temu naj bi bila vloga žensk kot podpornic moških v narodnem boju natančno predpisana, Slovenke pa naj bi jo nereflektirano sprejemale (Mihurko Poniž, 2009: 193). Pri raziskovanju razmerja jugoslovanstvo – ženske moramo razlikovati dva vidika, ki sta med seboj povezana: podoba žensk na straneh časopisa in vloga/angažma žensk v političnem/nacionalnem boju. Pot od »sprejemnice do volišča« je bila dolga in postopna (Selišnik, 2013). Irena Selišnik je opredelila več načinov vstopanja žensk v politiko v tem obdobju: »družabnostna politika« je bila v obravnavani dobi najbolj uveljavljena oblika ženskega političnega angažmaja. Vplivne ženske so pomagale pri moževem političnem vzponu tako, da so organizirale bankete in srečanja ter posredovale tam, kjer so se soprogi počutili nelagodno. Po sprejetju zakona o društvih 1867 so ženske vstopale v društveno življenje. Poleg dobrodelnih in katoliških društev je treba izpostaviti aktivizem žensk v nacionalistični organizaciji sv. Cirila in Metoda, ki je bila med drugim izrazito jugoslovansko usmerjena. Tržačanke so leta 1887 ustanovile prvo povsem žensko podružnico organizacije (Selišnik, 2012: 25). Ko je tržačanka Marica Nadlišek Bartol leta 1888 objavila v tržaški Edinosti svoj prvi publicistični prispevek, je bolj kot emancipacijo žensk izpostavila vlogo žensk kot mater in gospodinj v narodnem boju (Verginella, 2017: 18; Edinost, 1888: 1). Nadlišek Bartol – prva urednica Slovenke – je prispevala dopise tudi za *Slovenski narod* (Vatovec, 1968: 27).

Volilna pravica za ženske v 19. stoletju se je v našem prostoru občasno izvajala predvsem zaradi navezave na premoženje. Ženske so pridobile (neenako, aktivno) volilno pravico na občinski ravni leta 1849, nekatere občine so to pravico omejevale. Pri deželnozborskih volitvah so volilni redi dovoljevali glasovanje žensk osebno ali preko pooblaščenec. Zakon o volitvah v državni zbor leta 1873 pa je volilno pravico pripisal samo državljanom moškega spola. Koroška in Kranjska sta leta 1884 sledili trendu in

izključila ženske, medtem ko je na Štajerskem ženska volilna pravica ostala v veljavi (Selišnik, 2013: 119). Med razpravo o volilni reformi v kranjskem deželnem zboru v Ljubljani so bili proti izključitvi žensk iz volilnega telesa tisti slovenski poslanci, ki so sodelovali pri izdajanju *Slovenskega naroda* (Josip Vošnjak, Valentin Zarnik) (Cvirn, 2001: 683).

Volilno pravico žensk so prakticirali tudi na občinski ravni na Hrvaškem. Šaljivi zagrebški dopisnik *Spectabilis* (Anton Kos) si je junija 1881 privoščil zabavni podlistek o ženski udeležbi na lokalnih volitvah v Zagrebu. Pisca ni motilo, da je bilo med 3200 volilnimi upravičenci kar 805 žensk, motilo ga je, da niso imele volilne pravice ženske, mlajše od 24 let. Tiste, ki imajo volilno pravico, »niso toliko nežne, kakor so težke in bogate.« Zagrebške moške lahko tolaži, je razmišljal Anton Kos, da ženske še nimajo pasivne volilne pravice. Če bi jo imele, bi prav gotovo zmagale tudi pasivno. To bi bila velika katastrofa, saj bi vsaka žena hitro izvedela, kaj mož počne in v kateri oštariji sedi. Po drugi strani se je glede aktivne volilne pravice dopisnik pokazal kot zaprisežen sufražist:

Jaz mislim in pravim, da aktivna volilna pravica je dobra za ženstvo in mu tudi pripada po pravici in po resnici; če plačujejo ženske štibro, kakor jo plačujemo moški, /.../ zakaj naj ne bi imela tudi volilne pravice ženska? (Slovenski narod, 1881a: 2)

Ustvarjalci *Slovenskega naroda* so na politično aktivnost žensk gledali skozi nacionalistična očala. Jasno je bilo, da brez žensk narodna stvar ne bo uspela. V dneh po največjem slovenskem taboru v Vižmarjah (17. 5. 1869) je Jurčič napisal *Malo poglavje o naših ženskah*. Jurčičev spis je vredno analizirati zaradi izvirnega spajanja »ženskega vprašanja« z razmerjem južni Slovani – Nemci. Germanski filozofi, je razložil Jurčič, so veliko učenih knjig napisali o ženski in njeni naravi. Ker so (Nemci pač) navajeni vse v železna pravila spraviti, so tudi ženski določili eno in edino mesto. Kmalu je čez ocean prineslo »čudno nezrele« klice po emancipaciji žensk, kar je nemške učenjake še bolj utrdilo v prepričanju, da ženske niso za v javnost. Nemški satirik Ludwig Boerne je zapisal, da rajši vidi žensko »tobak kadečo nego politikujočo«. Takšne nazore je Jurčič označil za prenapete. Pri nas na slovanskem jugu naj bi bilo vse drugače. Ženska naj bi imela »po jugoslovanskem mišljenju« v družini in družbi drugačen položaj, še zlasti v sodobnem političnem času.

Sloveč francoski popotnik o izobraženih Jugoslovankah kot nekaj posebnega pripoveduje, da rade politikovajo in da se v tem izvedene, kakor primerno tega v Nemškem ni našel.

Je to dobro ali slabo? Vsekakor dobro, si je odgovoril Jurčič in nadaljeval z utrjevanjem stereotipov o ženski naravi. Narodni sovražniki očitajo Jugoslovanom, da vodijo politiko srca in čustev. Ta očitek ima Jurčič za poklon, boljše ljubezen in čustvo kot gola oblastizeljnost. Žensko srce je mehkejše, »v čisti ljubezni vztrajnejše nego večjega sebičnjaka moža. Ljubezen do domačega ji je lastna. Zakaj bi se ne moglo iz te ljubezni roditi domoljubje?« Za vsak narod je blagodejno, je zaključil Jurčič, »če ima med više izobraženimi stanovni ženstvo, ki razume resnejše strani človekovega življenja« (Jurčič, 1982: 200). Torej: Nemci zatirajo ženske, Američani jim dajo preveč svobode, pri južnih Slovanih pa so ravno prav udeležene v javnem življenju. Če še niso, pa še bodo. Moški nacionalisti »malih narodov«, ki so sami občutili situacijo politično podrejenih subjektov, izpostavlja Katja Mihurko Poniž, naj bi bolje razumeli feministične zahteve (Mihurko Poniž, 2009: 177).

Novinarski poklic je Jurčiču omogočil konkreten stik z ženstvom slovenskega juga. Ko se je avgusta 1872 udeležil slovesnosti ob polnoletnosti srbskega kneza Miloša Obrenovića v Beogradu, je spoznal »dve krasni Srbkinji iz boljših stanov.« Ugotovili sta, da ni Srb, in ga povprašali, od kod prihaja. »Ko sem jima povedal, da sem Slovenec, razumeli ste, kot da pravim, da sem Slovan.« Po moško jima je razložil, da »en slovanski narodič med Dravo in Adrijo stanuje, ki ima ime Slovencev« (Jurčič, 1984: 32). Prav tako je po moško pripisal pomanjkljivo etnografsko znanje ženski naravi, ne pa splošnemu nepoznavanju slovenskih dežel v tedanji srbski javnosti.

Jugoslovanske ženske so se na straneh *Slovenskega naroda* – tako kot v ostalem sočasnem slovenskem časopisju – največkrat omenjale v potopisih in etnografskih opisih. Poleg opisov narodnih običajev so etnografi radi opisovali fizično-antropološke lastnosti žensk. Običajno je jugoslovanska dekleta krasila hipnotična naravna lepota. Tako je narodopiscu Josipu Ogrinu leta 1881 pri Slavonkah najbolj padla v oči »lehka gibčnost in tenkost okolo pasa,« obraz so imele »krotko jajolik« in lica »ljubko gladka in polna.«

Koža jim je najčistiše bela, še rajše pa nekaj zamračena, kar jim podaje tem posebnjšo plemensko zanimivost, ker se jim izpod krasno temno obrisanih obrvij tako žarko svetijo črne oči, rešje rujave ali celo modre.
(Slovenski narod, 1881b: 2)

Vendar Jugoslovanke niso bile samo lepe ženske, odlikovala jih je tudi velika življenjska moč. V enem izmed mnogih potopisov po slovanskem jugu je Vatroslav Holz naletel na prave ženske korenjakinje:

Hipersentimentalne Nemce najhujše bode v oči, da jugoslovanske ženske (kmetske, notabene!) prenašajo tolike tovore, katerih bi niti vsak

deseti izmej njih ne premaknil z mesta. Zaničljivo imenujejo zbok tega Jugoslovanko »das suedslavische Lastthier«.

Omenjeni fenomen je Holz opazoval v Kvarnerju, kjer ženske prenašajo ogromna bremena. Pri Kastvu je naletel na žensko, ki je na hrbtu nosila velikanski sod. Vprašal jo je, ali nima nikogar, da bi ji pomagal (sam se ji seveda ni ponudil). Ženska mu je odvrnila, da je mož odsoten, sv. Mihovil z bližnje cerkve pa ji tudi noče pomagati. In to je tista ženska, ki jo sentimentalni Nemci poimenujejo »jugoslovanska tovorna žival«, je zaključil Holz (Slovenski narod, 1889: 3). Ženske prenašajo velika bremena zato, ker so možje zaradi dela odsotni, ne pa zato, ker bi jih moški izkoriščali. Jugoslovanske ženske niso sužnje, ampak aktivne in močne osebnosti, na katerih temelji življenje jugoslovanskega naroda.

Sklep

Jugoslovanstvo v *Slovenskem narodu* sem obravnaval kot kategorijo prakse v obdobju 1868–1890. Da bi lažje opredelil kompleksnost in ambivalenco kategorije jugoslovanstva v dnevniku *Slovenski narod*, sem preveril štiri oblike (mogoče bi lahko rekli agregatna stanja): jugoslovanstvo kot samooznačba, vloga Slovencev kot zidu jugoslovanstva, vloga Slovencev kot posredovalcev kulture južnim Slovanom ter razmerje ženske – jugoslovanstvo. Če bi mi prostor dovoljeval, bi lahko vključil tudi analizo Jugoslovanov kot zdravega naroda, Jugoslovanov kot naroda v zaostanku, Jugoslovanov kot celote, ki jih »sekajo« nepravilne meje, itd. Osnovni namen članka je pokazati na dolgotrajno konstrukcijo (jugo)slovanstva kot dela slovenskega nacionalnega diskurza in na pomembno vlogo časopisa *Slovenski narod* v tem procesu. Jugoslovanstvo in slovanstvo v *Slovenskem narodu* sta bila v svojem bistvu slovenski nacionalizem, ki se je lahko v tej obliki simbolno prelival preko svojih meja. Razumevanje fenomena jugoslovanstva v tem obdobju omogoča lažje razumevanje zagovarjanja jugoslovanskega integralizma od slovenskih liberalcev po 1918, preloma z monarhijo leta 1918, razočaranja Slovencev s prvo jugoslovansko državo, slovensko zagovarjanje avtonomizma/federalizma itd. Z vidika dolgotrajnosti pa je predvsem zanimiv proces izločanja jugoslovanstva iz slovenskega nacionalističnega diskurza (Slovenci kot organski del jugoslovanstva – Slovenci kot zamejeni del jugoslovanstva – Slovenci, neodvisni od jugoslovanstva), ki je dosegel višek z osamosvojitvijo Slovenije. Gre za proces, ki ni bil nujen niti determiniran ali voden. Preprosto zgodil se je, ker so historične strukture to dovoljevale. A razpravljanje o tem že presega namen tega prispevka.

LITERATURA

- Brooks Tomljanovich, William (2001): Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj. Zagreb: Dom i svijet.
- Brubaker, Rogers (2004): *Ethnicity without Groups*. Harvard: Harvard University Press.
- Cvirn, Janez (2001): Deželnozborska volilna reforma na Kranjskem 1883. V: Vincenc Rajšp (ur.), *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosledje*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Cvirn, Janez (2015): *Dunajski državni zbor in Slovenci 1848–1918*. Celje: Zgodovinsko društvo Celje.
- Cvirn, Janez in Andrej Studen (2009): *Zgodovina 3: Učbenik za tretji letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
- Fisher, Jasna (2005): *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992*. Ljubljana, INZ, Mladinska knjiga.
- Gestrin, Ferdo in Vasilij Melik (1966): *Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, Bogo (1979): *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Granda, Stane (1991): Peter Kozler. V: Marjan Javornik (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 5, 354–355. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Granda, Stane (2008): *Slovenia: An Historical Overview*. Ljubljana: Government Communication Office.
- Granda, Stane in Franc Rozman (1999): *Zgodovina 3: Učbenik za tretji letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
- Gross, Mirjana (2004): *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*. Zagreb: Novi liber.
- Jurčić, Josip (1982): *Zbrano delo, deseta knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Jurčić, Josip (1984): *Zbrano delo, enajsta knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Kermavner, Dušan (1962): Hegemonistična prekonstrukcija jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870. *Zgodovinski časopis* 16, 1, 81–146.
- Kermavner, Dušan (1963): Še nekaj gradiva o ljubljanskem kongresu leta 1870. *Zgodovinski časopis* 17, 1, 155–170.
- Kermavner, Dušan (1965): Še iz predzgodovine jugoslovanskega kongresa v Ljubljani decembra 1870. *Zgodovinski časopis* 19–20, 1, 319–354.
- King, Jeremy (2001): The Nationalization of East Central Europe: Ethnicism, Ethnicity, and Beyond. V Nancy Wingfield (ur.) in Maria Bucur (ur.), *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, 112–152. West Lafayette: Purdue University Press.
- Kopp, Kristin (2011): Gray Zones: On the Inclusion of »Poland« in the Study of German Colonialism. V Michael Perraudin (ur.) in Jürgen Zimmerer (ur.), *German Colonialism and National Identity*. New York, London: Routledge.
- Korunić, Petar (1986): Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici: hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848–1870. Zagreb: Delo, Globus.
- Kosi, Jernej (2018): The Imagined Slovene Nation and Local Categories of Identification: »Slovenes« in the Kingdom of Hungary and Postwar Prekmurje. *Austrian History Yearbook* 49, 87–102.
- Kosi, Jernej in Rok Stergar (2016): Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? O identitetah

- v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70, 3-4, 458-488.
- Maxwell, Alexander (2018): Effacing Panslavism: linguistic classification and historiographic misrepresentation. *Nationalities Papers* 46 (4): 633-653.
- Mihurko Poniž, Katja (2009): Slovenke in narodno gibanje v slovenski publicistiki 19. Stoletja. *Zgodovinski časopis* 63 (1-2): 174-195.
- Milutinović, Kosta (1956/57): Problematika Ljubljanskega programa 1870 kod Hrvata i Srba. *Zgodovinski časopis* 10-11, 1, 154-182.
- Nežmah, Bernard (2012): Časopisna zgodovina novinarstva. Ljubljana: Študentska založba.
- Osterhammel, Jürgen (1997): *Kolonialismus: Geschichte - Formen - Folgen*. München: Beck.
- Pirjevec, Avgust (1932): Kozler, Peter (1824-1879). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Dostopno prek <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi297498/#slovenski-biografski-leksikon>, 15. avgust 2018.
- Prijatelj, Ivan (1958): *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895: tretja knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Ruthner, Clemens (2014): Bosnia-Herzegovina, 1878-1918: A Colony of a Multinational Empire. V: Róisín Healy (ur.) in Enrico Dal Lago (ur.), *The Shadow of Colonialism on Europe's Modern Past*, 156-172. London: Palgrave Macmillan.
- Selišnik, Irena (2012): Vstop Slovenk v politiko: od sprejemnice do volišča. V: Mateja Tomišek Perovšek (ur.), Božidar Jezernik (ur.), Jože Hudales (ur.), *Slovenke v dobi moderne*, 24-33. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Selišnik, Irena (2013): Ženske med normami, zahtevami in pravicami 1848-1941. V: Marta Verginella (ur.), *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*, 117-137. Ljubljana: FF, Studia Humanitatis.
- Senica, Saša (2018): 150. obletnica prvega izida časnika Slovenski narod. Dostopno prek <https://www.24ur.com/novice/slovenija/150-obletnica-slovenski-narod.html>, 16. 8. 2018.
- Stegar, Rok (2004): Slovenci in vojska, 1867-1914: slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Stegar, Rok (2008): Jugoslovansko vprašanje v Zwitterovem delu. V: Peter Štih (ur.), *Zwitterov zbornik*, 47-53. Ljubljana: ZZDS.
- Stegar, Rok (2016): Illyrian Autochthonism and the Beginnings of South Slav Nationalisms in the West Balkans. V: Antonino De Francesco (ur.), *In Search of Pre-classical Antiquity: Rediscovering Ancient Peoples in Mediterranean Europe*, 96-118. Leiden, Boston: Brill.
- Vatovec, Fran (1968): Ob zibeli *Slovenskega naroda* pred sto leti. V: Branko Avsenak (ur.), *Ob stoletnici ustanovitve Slovenskega naroda 1868-1968*, 5-32. Maribor: Društvo novinarjev Slovenije.
- Verginella, Marta (2017): Marica Nadlišek Bartol, prva urednica Slovenke. V: Marta Verginella (ur.), *Slovenka: prvi ženski časopis 1897-1902*, 17-26. Ljubljana: FF.
- Vick, Brian (2011): *Imperialism, Race, and Genocide at the Paulskirche: Origins,*

- Meanings, Trajectories. V: Michael Perraudin (ur.) in Jürgen Zimmerer (ur.), German Colonialism and National Identity. New York, London: Routledge.
- Vodopivec, Peter (1994): Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje: prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848–1900). Zgodovina za vse 2 (1): 30–44.
- Vodopivec, Peter (1999): Velika gospodarska kriza leta 1873 in Slovenci. Prispevki za novejšo zgodovino 39 (2): 25–38.
- Vodopivec, Peter (2006): Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja. Ljubljana: Modrijan.
- Zajc, Marko (2008): Jugoslovanstvo pri Slovencih v 19. stoletju v kontekstu sosednjih »združevalnih« nacionalnih ideologij. V: Nevenka Troha (ur.), Mojca Šorn (ur.), Bojan Balkovec (ur.), Evropski vplivi na slovensko družbo, 103–114. Ljubljana: ZZDS.
- Zajc, Marko (2009): »Panslavizem, panslavizem, bi se kričalo od vseh strani!« K zgodovini slovanstva, slovenstva in nemškega strahu pred panslavizmom 1788–1861. Prispevki za novejšo zgodovino 49 (1): 31–42.
- Zajc, Marko (2015): Slovenian Intellectuals and Yugoslavism in the 1980s: Propositions, Theses, Questions. Südosteuropäische Hefte 4 (1): 46–65.
- Zajc, Marko in Polajnar, Janez (2012): Naši in vaši: Iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Žanič, Ivo (2005): The Symbolic Identity of Croatia in the Triangle »Crossroads« – »Bulwark« – »Bridge«. V: P I Kolstø (ur.), Myths and Boundaries in South-Eastern Europe, 35–76. London: Hurst & Company.
- Zwitter, Fran (1962): Nekaj problemov okrog jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870. Zgodovinski časopis 16, 1, 145–170.
- Zwitter, Fran (1964): Problemi za diskusijo. Zgodovinski časopis 18, 1, 243–250.
- Zwitter, Fran (1990): O slovenskem narodnem vprašanju. Ljubljana: Slovenska matica.

VIRI

- Edinost (1888): 12 (24): 1.
- Slovenija (1848): 1 (18): 70.
- Slovenski narod, (1880a): 10 (55): 1.
- Slovenski narod (1880b): 12 (219): 2.
- Slovenski narod (1872): 4 (50): 1.
- Slovenski narod (1878a): 10 (229): 1.
- Slovenski narod (1878b): 19 (104): 3.
- Slovenski narod (1875a): 7 (179): 1.
- Slovenski narod (1877a): 9 (46): 3.
- Slovenski narod (1877b): 9 (34): 2.
- Slovenski narod (1868a): 1 (89): 2.
- Slovenski narod (1868b): 1 (91): 3.
- Slovenski narod (1881a): 13 (130): 2.
- Slovenski narod (1881b): 13 (260): 2.
- Slovenski narod (1889), 21 (227): 3.